

Михаил Булгаков
Псеће срце
Чудовишна прича

Превела

НАДА УЗЕЛАЦ

БУКФОРМ

1.

У-у-у-у-у-ху-хуху-уу! О, погледајте, погледајте ме, ја умирем. Вејавица под капијом пева ми опело, и ја с њом завијам. Готов сам, готов. Хуља с прљавом капом – кувар у мензи за правилну исхрану службеника Централног савета за народну привреду – полио ме је кључалом водом и ошурио ми леву слабину. Какав гад, а још је пролетер! Господе, боже мој – како боли! До костију ме је спржила врела вода. И сад завијам, завијам ли завијам, а зар завијање може да помогне?

Зашто сам му ја сметао? Зашто? Нећу ваљда Савет за народну привреду да прождерем ако претурам по ђубрету? Шкрти скот! Само му погледајте једном њушку: шири је него дужи. Лупеж тупаве њушке. Е, људи, људи. У подне ме је кувар почастио кључалом водом, а сад се смркло, близу је четири после подне, судећи по томе што заудара на лук из ватрогасне станице на Пречистенки. Ватрогасци вечерају кашу, као што вам је познато. А од тога нема ничег горег, као ни од печурака. Пси које с Пречистенке знам, причали су ми, уосталом, да се у Његлиној, у ресторану „Бар“, служи готово јело – печурке у пикант сосу, по 3 рубље и 75 ко-

пејки за порцију. То је ствар укуса, исто као и каљачу кад лижеш... У-у-у-у-у...

Слабина ме боли неиздрживо и своју даљу каријеру видим као на длану: сутра ће се појавити ране и питање је чиме ћу да их лечим? Преко лета можеш да шмутнеш у Сокољники, тамо је трава нарочита, изванредна, а поред тога, бесплатно се наједеш крајева од кобасица, грађани масни папир побацају, да се сит налижеш. А сад, зими, куд да кренеш? Нису вас шутирали чизмом? Јесу. Јесте ли добили циглом по ребрима? Добро сам запамтио. Кроз све сам прошао, са судбином се својом помирио, и сад плачем не само од физичког бола и зиме, већ због тога што се и дух мој већ гаси... Гаси се псећи дух!

Ево мог тела, измрцвареног, изудараног! Поштено су га руглу извргли људи. А што је главно – кад ме је шљуснуо кључалом водом, испод крзна ме је прогризла, тако да моја лева слабина никакву заштиту нема. Веома лако могу да добијем запаљење плућа, а ако га добијем, ја ћу, грађани, скапати од глади. Са запаљењем плућа требало би да лежим на главном улазу, испод степеништа, а ко ће тад уместо мене, пса без игде икога, који болан куња, око канти за ђубре да витла у потрази за храном? Захватиће ми плућа и почећу да се вучем потрбушке, онемоћаћу, и сваки мангуп на мртво име штапом ће да ме испребија. И домари са значкама шчепаће ме за ноге и бацити на таљиге...

Домари су од свих пролетера – најгнуснија ђубрад! Људски отпад, најгоре врсте. И куvara има разних. На пример – покојни Влас с Пречистенке. Колике је животе тај спасао! Јер кад си болестан

најважније је да уграбиш неки залогај. И ето, причали су пси-староседеоци, дешавало се да Влас баци кост, а на њој осмина фунте мяса. Нека му је Царство небеско, јер био је прави човек, господски кувар код грофова Толстојевих, а не код Савета за правилну исхрану. Шта тамо у правилној исхрани раде, то псећи ум не може да схвати! Па они, хуље, од усмрделог усољеног мяса шчи кувају, а ови, јадници, ништа и не знају. Дојурцају, наждеру се, налочу.

Једна дактилографкињица девете класе прима четири и по червонца, мада јој, истини за вољу, љубавник свилене чарапе поклања. А какве све увреде због те свиле она мора да трпи! Дојуриће дактилографкињица, јер се с 4,5 червонца у бар не иде. Она ни за биоскоп нема довољно, а биоскоп је жени једина утеха у животу.

Тресе се, мршти, али гута. Замислите само: 40 копејки за ручак од два јела, а оба ни пет алтина не вреде, јер преосталих 25 копејки украо је економ. А зар њој заиста таква храна треба? Ни врх десног плућног крила њој не ваља, а женска болест, француског порекла је мучи, на послу су јој одбили од плате, поквареном храном је у мензи нахранили, ено је, ено је!!! Трчи у капију у љубавниковим чарапама. Ноге јој ледене, стомак јој зебе, јер длаке на њему нема, гола кожа, а гаћице носи лагане, тако, привид од чипке. Парче крпе зарад љубавника. Нек само покуша да обуче фланелске. Он ће дрекнути: „Ала ти немаш укуса! Дозлогрдила ми је моја Матрјона, намучио сам се с фланелским гаћама, сад је дошло моје време. Сад сам председник, и колико год да се накрадем – све, све оде на женско

тело, на карамеле, на „Абрау-дирсо“. Нагладовао сам се довољно у младости, од мене је доста, а загробни живот не постоји.“

Жао ми је ње, жао! Али себе самог још више жалим. Не кажем то из егоизма, о не, већ због тога што нам, заиста, услови нису исти. Њој је макар код куће топло, а мени, а мени? Куда да кренем? Изударан, ошурен, поплуван, куд' ја да кренем? У-у-у-у...

– Куцо, куцо, куцо! Шарик, еј Шарик? Што цви-лиш, сироче? Је ли? Ко те је дирао?... Ух...

Вештица – вејавица затутња капијом и метлом ошину госпођицу по увету. Сукњицу јој задиже до колена, откри чарапе крем боје и уску траку лоше опраног чипканог рубља, пригуши речи и затрпа пса.

Боже мој!... Какво време... Ух... И стомак завија. То је од усољеног меса, то је од усољеног меса! И кад ће све ово једном да се заврши?

Погнувши главу, крену госпођица у јуриш, проби се кроз капију, а на улици поче да је врти, чупа, баца на све стране, затим је понесе снежни вихор, и она нестаде.

А пас остаде у капији и, сав у боловима од оса-каћене слабине, припи се уз леден масиван зид, тешко дишући и чврсто одлучи да одатле више никуд не иде, него да издахне ту, у капији. Обузе га очајање. У души му је било тако чемерно и мучно, тако самотно и страшно, да су му ситне псеће сузе, попут мехурова, навирале на очи и истог трена се сушиле. С нагрђене слабине штрчало је ућебано, залеђено грумење, а између њега провиривале су злослутне црвене пеге од кључале воде. Како су безумни, тупоглави, окрутни ти кувари. „Шари-

ком“ га је назвала! Какав је он дођавола „Шарик“¹? „Шарик“ – то значи пуначак, гојазан глупан, који ждере зобену кашу, син срећних родитеља, а он је чупав, кракат и одрпан, жгољава скитара, пас бескућник... Уосталом, хвала јој на лепој речи...

Врата јарко обасјане радње с друге стране улице треснуше и на њима се појави грађанин. Управо грађанин, а не друг, чак – пре свега – господин. Тачније – прецизније – господин. Мислите да ја по капуту судим? Глупости. Капуте данас носе многи пролетери. Додуше, оковратници им нису овакви, о томе нема ни говора, али ипак, издалека може да се побрка. А по очима – ту већ ни изблиза ни издалека не можеш да помешаш. О, очи су важна ствар. Попут барометра. Све се види, коме душа вене, ко из чиста мира може да ти забоду врх чизме у ребра, а ко се и сам сваког плаши. Управо је таквог подрепаша права милина шчепати зубима за глежањ. Кад се већ бојиш – ево ти. Чим се бојиш – значи, заслужио си... Гр-р-р... Вау-вау...

Господин одлучно пређе преко улице, пробивши се кроз вртлог вејавице, и упути се према капији. Да, да, код овог је све јасно. Тај се поквареног усољеног мяса неће набокати, а ако би га негде тиме и послужили, такав би скандал направио, у новине би ставио: мене, Филипа Филиповича, наклаљукати отпацима.

Ево га, све је ближе и ближе. Тај добро једе и не краде, тај те неће шутнути, ни сам се никог не плаши, а не плаши се јер је увек сит. Он је господин који се умним радом бави, с отменом, шиљатом брадом и брковима, седим, бујним, меким и отме-

¹ „Шарик“ у руском језику има значење „куглица“.

ним, као код француских витезова, али задах, који се од њега шири, ношен вејавицом, гадан је, на болницу. И на цигаре.

Који га је ђаво, питаш се, довео у задругу Центрохоза? Ево га поред... Шта ли тражи?... У-у-у-у... Шта је могао да купи у тричавој радњици, зар му није довољан Охотни рјад? Шта? Ко-ба-си-цу. Господине, кад бисте ви видели од чега ту кобасицу праве, не бисте ни близу радњи пришли. Дајте је мени!

Пас прикупи последњу снагу и у безумљу испуза испод капије на тротоар. Вејавица прасну из пушке над његовом главом и завитла увис огромна слова на платненом плакату: „Да ли је подмлађивање могуће?“

– Наравно, могуће је! Од мириса сам се подмладио, подигао с трбуха, од његових врелих тала-са стегао ми се желудац, празан већ два дана и ноћи, од мириса, који је надјачао болнички, рајског мириса сецкане коњетине с белим луком и бибером. Осећам, знам, у десном цепу његове бунде је кобасица. Он је изнад мене. О, господару мој! Баци поглед на мене, ја скапавам! Ропска је душа наша, судбина клета!

Пас поче да, као змија, пузи потрбушке, ронећи сузе.

– Обратите пажњу на куваревих руку дело. Ма нећете је ви ни за шта на свету дати. Ох, знам ја врло добро богате људе! А у ствари, шта ће она вама? Шта ће вам гњила коњетина? Нигде такав отров нећете добити као у Мосељпрому. А ви сте данас доручковали, ви, великан светског значаја, захваљујући мушким полним жлездама. У-у-у-у...

Шта се то збива на белом свету? За умирање, очигледно, још је рано, а очајање – прави је грех. Да му лижем руке, ништа друго ми не преостаје.

Тајанствени господин нагну се према псу, заблиста златним рубовима очију и из десног џепа извади бео дугуљаст замотуљак. Не скидајући смеђе рукавице, он размота хартију, коју истог часа захвати вејавица, и одломи парче кобасице, зване „Краковска посебна“. И псу баци то парче! О, несебичног ли бића. У-у-у!

– Фију-фију – зазвижда господин и настави врло строгим гласом: – Узми! Шарик, Шарик!

– Опет Шарик. Крстили ме! Ма зовите ме како вам воља. Због таквог изузетног поступка вашег...

Пас у трен ока прегризе кожуру, цвилећи загризе краковску и слисти је као од шале. Притом се до суза загрцну кобасицом и снегом, јер од прождрљивости замало не прогута и канап. Још, још! Лижем вам руку. Љубим панталоне, добро-творе мој!

– Доста засад... — Господин је говорио одсечно, као да командује. Он се сагну према Шарику, са знатижељом му погледа у очи и руком у рукавици, неочекивано помилова Шарика по трбуху, пријатељски и нежно.

– А-ха, мужјак – рече он значајно – огрлицу нема, е па одлично, баш ми ти требаш. Хајде за мнома. – Он пуцну прстима. – Фију-фију!

– За вама да пођем? И на крај света. Можете вашим пустеним каљачама да ме млатнете по њушци, ни писнути нећу!

По целој Пречистенки сијале су светиљке. Слабина је неподношљиво болела, али Шарик би с вре-

Случај с преображајем

Псеће срце, причу коју је написао 1925. године, Булгаков није видео одштапану. Први пут је, с поднасловом „Чудовишна прича“, објављена у Лондону, 1968. године, у универзитетском часопису „Студент“. Потом у Франкфурту, исте године, у издању „Грани“, потом у Лондону, у издању „Фалкон Преса“, такође 1968. године. У Совјетском Савезу, књига је први пут објављена 1987. године у издању „Знамја“. Датум на рукопису откуцаном на писаћој машини – „јануар–март 1925. године“. Фантастиком – у првом плану приче, сатиром – у другом, завршава се циклус сатиричних прича Михаила Булгакова.

У *Псећем срцу*, једној од три московске приче, Булгаков ствара гротеску од савременог живота. У основи приче, сад већ као по некаквом правилу, налази се класични мотив трансформације: како је на свет дошло створење које у себи сједињује пса луталицу с Пречистенке и алкохоличара Клима Чугункина.

Мотив трансформације у књижевности налазимо и у време блиско почетку књижевне пустоловине Михаила Булгакова. Године 1915. Франц Кафка је објавио своју прекретничку причу *Преображај*, а тридесет година пре тога Роберт Луис Стивенсон преплашио је Лондон својим *Необичним случајем докџора Цекила и*

іосіодина Хајда. Оба та дела¹ за тему имају трансформацију, не постепену него наглу, неконтролисану, незадрживу, и будући да је Булгаков читао као ретко ко, сасвим је могуће да и у његовом делу могу да се пронађу трагови и утицаји ова два. Код Булгакова се прича заснива на фантастичној претпоставци: опарен кључалом водом, пас Шарик с Пречистенке, и тешка пијаница, Клим Чугункин, сједињују се у фантастичном створењу – човеку-псу по имену Полиграф Полиграфович Шариков. Трансформација Шарика у Шарикова, и све што потом следи из тог безумног чина, код Булгакова представља дословно отелотворење идеје, веома популарне у постреволуционарно време, чија је суштина изражена чувеним речима партијске химне: „Ко је био ништа, постаће све.“ А опет, иако и сама представља крајност, та идеја ништа мање је апсурдна од друге, такође омиљене, идеје о неопходности и могућности стварања „новог човека“, из редова пролетеријата. И тако Булгаков, макар само у својој причи, „деље“ тог новог човека и уметнички простор користи као предео у којем се одвија трансформација, тај језив чин упада човека у саму суштину света. То стварање „нове расе“, Булгаков разголићује као апсурдан, ђаволски чин насиља над природом.

Тако се умилан, веран, интелигентан пас с московских улица, из прва три поглавља, претвара у вероломног, тупавог, незахвалног човека-пса, с фантастичним именом „Шариков“. Дојучерашњи Шарик већ улази у „документа“, стиче право да се пријави са

¹ У издању овог издавача, Кафкин *Преображај* превео је и написао поговор Јовица Аћин, а Стивенсонов *Необичан случај докџора Цекила и іосіодина Хајда* превео је Милан Милетић.

станом, добија посао руководиоца поделења Градске чистоће, покушава да се „регистраује“ с младом дамом, показује аспирације на стан свог творца, професора Филипа Филиповича Преображенског. Чак ни та тема побуне против створитеља није без одјека у другим књижевним делима, па и у самој *Библији*, само што је професор Преображенски овде у трагикомичној ситуацији: производ његовог ума и руку зазире од саме чињенице да треба да се суочи са његовим постојањем. Булгаков у једној краткој епизоди наговештава и многозначну тему „потопа“, кад се испоставља да Шарик није вичан руковању славином.

Прича је угледала свет тек неколико деценија после смрти аутора, а и тад се идеја трансформације пса у човека погрешно узимала као фантастична идеја аутора, док, у ствари, Булгаков као и доцније у *Мајсџору* и *Маріарийи* прибегава себи својственом моделу огледала, складно комбинујући две равни, које притом имају општи карактер. Оквир приче је револуција из 1917. године, а професор Преображенски не може да прихвати потребу да се пресуди природном, нормалном начину живљења. У другој равни, нешто скривитијој, аутор заступа идеју да из зла не може да настане ништа добро. Булгаков, који је био у најмању руку скептичан према револуцији (и, дабоме, исмевао њене идеје кад год је могао), видео је да из крви која је плавила његову земљу, није могло да испадне ништа осим свеопште трагедије. Тако је и насиље професора Преображенског, мешање у законе природе, у визури Булгакова, метафора за насиље над вековним устројством и обичајима, уништавање самих темеља друштва што, као што је аутор имао прилике да се из прве руке увери за време рушења старог поретка, неминовно води у глад, рат и смрт.

Код Булгакова, у причи, професор Преображенски увиђа своју грешку и исправља ствар, супротно свету око нас, а изгледа да тиме аутор само наглашава своје схватање (песимистичко?) немогућности повратка на старо и обнове. А с ове временске удаљености, ко би могао да каже да ли нас је Булгаков у овој причи насмејао или натерао да се замислимо?

М. М.

Садржај

Псеће срце	7
<i>Случај с њреображајем.</i>	141